

Franko OREB
Ivana Rendića 5
21000 Split

UDK: 930.85(497.5-2)
Izlaganje sa skupa
Conference paper
Primljeno: 24. kolovoza 2022.

BLATO - STARO I NOVO GROBLJE SVETOGA KRIŽA

SAŽETAK

Autor u ovom radu iznosi povijest groblja i crkve Sv. Križa u Blatu, s posebnim osvrtom na rezultate arheoloških istraživanja provedenih 2004. godine. Potom se osvrće na nove higijensko-zdravstvene mjere o zabrani ukapanja u crkvama i oko crkava (što je bio običaj u srednjem vijeku), te potrebe izgradnje groblja izvan naseljenog mjesta, što su propisivale francusko-austrijske vlasti početkom XIX. stoljeća. Budući se i kroz cijelo XIX. stoljeće nastavilo s ukopavanjem u groblju Sv. Križa, ono je postalo pretijesno, a širenjem Blata novom izgradnjom našlo se gotovo u njegovom središtu, pak je uslijedila zabrana daljnjeg pokapanja. Zbog tih razloga je početkom XX. stoljeća (1904/1905.) izgrađeno novo groblje na vrh Velog Učijaka, gdje se nalazila crkva sv. Vida, u kojoj je 1888. godine pokopan, rođeni Blaćanin, splitski biskup Marko Kalogjera.

KLJUČNE RIJEČI: *Staro groblje Sv. Križa, novo groblje Sv. Vid, Tišji humac*

Proslov

Raspoređujući prikupljenu arhivsku i slikovnu gradu za ilustraciju moje doktorske radnje: „Otok Korčula u doba druge austrijske uprave”, koja se trebala uskoro tiskati, posjetio sam staro blatsko groblje radi fotografiranja.

Tom prigodom je nastao tekst: „Starom blatskom groblju Svetoga Križa u slavu i spomen”, koji Vam dostavljam u prilogu.

Izložbom: „O stotoj obljetnici izgradnje novog groblja Sv. Križa 1905.-2005.”, na glavici Sv. Vida (Tišji humac), Općina Blato je obilježila taj važan događaj iz crkvene i kulturne prošlosti mjesta.

Uz gospodina dr. sc. Vinicija B. Lupisa, zaslužnog za pripremu i postavljanje izložbe (prikupljanje i obrada nacrti i dokumenata iz Dubrovačkog i Zadarskog arhiva) i ja sam bio pozvan da svojim izlaganjem upoznam posjetitelje izložbe o problemima ukapanja mrtvaca u starom groblju Sv. Križa u XIX. stoljeću, s obzirom na zdravstveno odredbe, budući se ono širenjem mjesta novom izgradnjom, našlo gotovo u njegovom središtu i potrebe izgradnje novoga groblja podalje od mjesta na novoj lokaciji.

Zabrana ukapanja mrtvaca u crkvama i oko njih

Prije nego se upustimo u opisivanju i obrazloženju novih higijensko-zdravstvenih odredbi o zabrani pokapanja mrtvaca u crkvama i oko njih i potrebe izgradnje groblja izvan naseljenog mjesta, koje je propisala francusko-austrijska vlast početkom XIX. stoljeća, postavlja se pitanje: Gdje je bilo najstarije groblja na području Blata? Izuzevši ono iz ranokršćanskog vremena oko crkve sv. Kuzme i Damjana u Zablaću, na to pitanje je pokušao odgovoriti don Božo Baničević, navodeći, da je prema povijesnim izvorima, najstarije groblje u Blatu bilo ono uz crkvu sv. Marije u Velom polju, koja je bila i prva župna crkva u Blatu¹.

Crkva Svetog Križa

Smještena je na padini brda Vela strana, na južnom dijelu Blata. Prvi put se spominje u povijesnim vrelima XIV. stoljeća, u testamentu Jakova Radostića iz 17. ožujka 1346.godine, u kojem određuje, da se dio njegovih dobara proda i od dobivenog novca izgradi crkva Sv. Križa². Oko ove crkve je s vremenom nastalo groblje, pak se više nije upotrebljavalo ono oko crkve Gospe od Poja, koja se često spominje u vrelima XIV. stoljeća, dok se Blatsko polje u izvorima naziva Campus magnus, a po crkvi i Campus magnus sannctae Mariae ili

¹ don Božo Baničević, Vizitacija apostolskog vizitatora Augustina Valiera Župe Blato g.1579.,Blato do kraja 18.at.,svezak 2., Zbornik radova, Blato 2004. 89,90-92,95.

² Vinko Foretić, Povijest otoka Korčule-Srednji vijek do 1420., Zagreb 2021.,339.,360.

Campus sanctae Mariae, a u drugoj polovici XIV. stoljeća i Campus sanctae virginis gloriosae de Blata.³

Crkva je prema Valierovoj vizitaciji iz druge polovice XVI. stoljeća bila u zapuštenom stanju, otvorena, bez potrebnog liturgijskog inventara, pak vizitator određuje da se crkva zatvori i opskrbi potrebnim inventarom.⁴

Je li prije gradnje crkve Sv. Križa na tom mjestu bila neka starija crkva?

Dugogodišnji cijenjeni i poštovani blatski župnik don Ivo Protić, koji je proučavao prošlost svoga rodnoga mjesta, poglavito povijest blatske crkve, navodi, da je na tom mjestu postojala ranija crkva, vjerujući, da sadašnja apsida crkve Sv. Križa predstavlja polovicu starohrvatske rotunde, građene od prvih doseljeniku s kopna, nakon barbarske provale početkom VII. stoljeća.

I za ostale blatske crkve (primjerice sv. Jerolima i sv. Mihovila) vjeruje, da su građene kao starohrvatske rotunde. Ranija crkva, koja je građena na mjestu današnje crkve Sv. Križa, prvotno je bila starohrvatska rotonda, koja je srušena do polovice, i na tim ostacima je nadograđena crkva Sv. Križa u XIV. stoljeću, sredstvima Jakova Radostića⁵.

Rezultati arheoloških istraživanja oko crkve Svetog Križa 2004. godine

Prema arheološkim istraživanjima prof. dr. Igora Borzića sa zadarskog Filozofskog fakulteta, obavljenih 2004. godine, crkva Sv. Križa je skromnih dimenzija (7,5 x 5,5 m), orijentirana istok-zapad, s pročeljem na zapadu i preslicom na vrhu pročelja. Izgrađena je u XIV. stoljeću, u romaničko-gotičkom stilu, karakterističnom za crkveno graditeljstvo južne Dalmacije XIV. stoljeća.

U ovim istraživanjima je otkriveno 13 grobnica, koje uglavnom prate perimetar zidova crkve. S vremenom se oko crkve razvijalo mjesno groblje u više faza i ograđivalo zidovima. Prozori na crkvi su vjerojatno nastali pod utjecajem, odnosno odredbama Tridentskog koncila (1545.-1563.) o probijanju novih otvora na crkvama radi osvjetljavanja obrednog mjesta i prozračivanja crkava. To potvrđuje i naredba korčulanskog biskupa Teodora Dieda 1612. godine prilikom vizitacije blatskoj župi o probijanju novih i proširenju postojećih otvora na crkvi Sv. Križa (dva karakteristična prozora na

³ Vinko Foretić, nav. dj., 339.

⁴ don Božo Baničević, nav. dj., 102.

⁵ don Ivo Protić, Župa Blato od IV.-XX. stoljeća, 3.dio, Blato 1991., 118,131.

pročelju i dva prozora elipsastog oblika na bočnim zidovima crkve, obrubljena s četiri kamene lučne trake s nizom isklesanih vegetabilnih motiva s volutnim završetkom.

Zapadni zid grobnice br. 5, koji se proteže ispod postojeće apside je glavni argument za negiranje tvrdnje o starohrvatskom podrijetlu apsidalnog dijela crkve Sv. Križa, kao i činjenice, da prigodom arheoloških istraživanja nisu pronađeni nikakvi ostatci arhitekture ili pokretnih nalaza, koji bi se pripisali starohrvatskom dobu.⁶ U crkvi su dva groba u kojima su pokopani crkveni dostojanstvenici: don Franko Dragojević, arhiđakon u Korčuli 1680.g. (nova ploča je postavljena 1743. god.) i don Franko Bosnić-Kovačić, zadnji upravitelj Korčulanske biskupije (1829. god.), o čemu svjedoče natpisi na nadgrobnim pločama.

Povijesna vrela i rezultati arheoloških iskopavanja posvjedočuju, da su se u srednjem vijeku mrtvi pokapali u crkvama ili u grobljima blizu crkava. Početkom XIX. stoljeća francusko-austrijska uprava iz zdravstvenih razloga zabranjuje pokapanje mrtvih u crkvama i oko njih, te naređuje gradnju groblja izvan naseljenog mjesta. U to vrijeme Blato ima jedan vid autonomne općine (Sindicat), pak će se mjesna vlast u desetljećima koji slijede uključiti u rješavanje izgradnje novoga groblja.⁷

Sve do kraja XIX. stoljeća Blačani su se pokapali u groblju oko crkve Sv. Križa. Međutim, izgradnjom novih kuća i širenjem mjesta, našlo se staro groblje Sv. Križa gotovo u središtu samog Blata, pak se počinje razmišljati o izgradnji novoga i većega groblja izvan mjesta. U tom nastojanju angažiran je poznati okružni arhitekt Lorenzo Vitellechi, koji je izradio idejnu skicu za novo blatsko groblje i vodio sve poslove oko prikupljanja opsežne dokumentacije i dopisa iz Zadra (Središnjeg zemaljskog građevinskog ureda), Dubrovnika (Okružnog poglavarstva, Okružnog građevinskog ureda), Korčule (Preture) i Blata (Sidacata).

Tijekom XIX. stoljeća su bila uključena tri istaknuta arhitekta u projektiranju i izgradnji novoga groblja u Blatu. Uz spomenutoga Lorenza Vitellechia, Luigi d' Emillyisia, koji je u Zadru izradio nacrt (1838. g.) u jednostavnom klasicističkom stilu sa središnjom kružnom kapelom, uzdignutoj na kamenom postolju, a zbog epidemije kolere, te godine bio je uključen i arhitekt Nikola Nisiteo. Uključivanje triju istaknutih arhitekata onoga doba u

⁶ Igor Borzić, Crkva sv. Križa-Istraživanja 2004.godine, Blato do kraja 18.st., svezak 2., Zbornik radova, Blato 2004., 119-138.

⁷ Franko Oreb, Otok Korčula u doba druge austrijske uprave, 2007., 322.

organizaciji i projektiranju groblja svjedoči o ozbiljnom razmatranju Blatske općine da izgradi novo groblje.⁸

Dekretom br. 25521/3130 od 12. siječnja 1838., odlučilo se izraditi dokumentaciju za novo groblje u Blatu. Predstavnicima Blata Ante Kunjašić, župnik don Franko Bačić, mjesni liječnik Dimitrije Dimitri i građevni vježbenik, arhitekt Nikola Nisiteo, predložili su lokaciju novoga groblja Tišin humac, umjesto dvije ostale predložene lokacije uz onu Gospe od Poja i sv. Vida, obrazlažući prijedlog kakvoćom terena za ukop, pogodnom udaljenošću i pogodnom prozračnošću. Kao osnova im je poslužio spomenuti nacrt arhitekta Luigia d'Emilyssia (Progetto per costruzione d' un cimitero cattolici di Blata nell'Isola di Cursola, Zara 1838.) tipske namjene za brzu primjenu, srodan onome arhitekta Vitellechia, koji nije sačuvan.⁹

Međutim, unatoč zabranama ukapanja u starom groblju Sv. Križa, požurnicama viših vlasti i zdravstvenih povjerenstava da se počne s izgradnjom novoga groblja, u zadnjem desetljeću XIX. stoljeća, Blato su u više navrata posjećivali, uz kotarske poglavare Grošettu i Jarabeka, dr. Koniga kotarskog liječnika, i sam namjesnički zdravstveni savjetnik dr. Ivanić, koji su obilazili staro groblje Sv. Križa i lokaciju novoga groblja na sv. Vidu, zajedno s općinskim povjerenstvom i predstavnicima crkvene vlasti.

Kada se je u travnju mjesecu 1904. godine pojavila epidemija ospica u Blatu (morbilli) s velikim brojem umiranja djece (2-3 i do 5 dnevno), vlasti u Blatu pozovu kotarskog liječnika iz Korčule dr. Alfonsa Boaru, koji naredi privremeno zatvaranje škole i odgađanje svih javnih događanja (primjerice misije isusovaca u Blatu i Veloj Luci). Početkom svibnja u Blato stiže dubrovački biskup dr. Josip Marčeliž zbog krizme, ali se polovica djece zbog epidemije nije krizmala. Biskup je služio i misu nad otvorenim moćima sv. Vicence zaštitnice Blata za zdravlje djece, zavapivši Bogu da ukloni zarazu. Zbog velikog broja umrlih, staro groblje Sv. Križa postalo je pretijesno za nove ukope, pak Cesarsko kraljevsko kotarsko poglavarstvo iz Korčule, odlukom br. 6710 od 21. lipnja 1904. godine, naređuje blatskoj općinskoj vlasti i župnom uredu, da danom 15. srpnja 1904. godine bude zabranjeno ukopavanje mrtvacu u starom groblju Sv. Križa u Blatu, te naređuje, da se uredi groblje oko crkve Gospe od Poja za privremeno ukapanje umrlih od zaraze.

⁸ Župni ured Blato, Ljetopis blatske plovanije, XV., Grobište, 239-241.

⁹ Vinicijo B.Lupis, Prilozi poznavanju sakralne baštine Blata, Blato do kraja 18.st., svezak 2., Zbornik radova, Blato 2004.,168-170.

Jedan od prvih koji su ukopani u privremeno groblje oko crkve Gospe od Poja bio je tadašnji ravnatelj pučke škole u Blatu Grgur Verzoti, koji je 24. kolovoza umro u svom stanu u 59. godini života od moždanog udara. Očekujući takve odredbe, blatska općinska vlast u svibnju mjesecu te godine, započinje graditi ogradni zid novoga groblja Tišji humac. Velika epidemija ospica (morbilli), s čestim upalama pluća i velikom smrtnošću, koja je 1904. godine zahvatila Blato, sasvim sigurno je pospješila izgradnju novoga groblja. Prema vijestima iz onodobnog tiska dnevno je umiralo 6-10 ljudi. Po cijeli dan su brečala mrtvačka zvona. Pokapali su se u ogradama oko crkve Gospe od Poja u zemlju, često i bez kapsila, zamotani u običnu platu (lancun) i po desetak mrtvacu u jednom grobu. U privremenom groblju oko crkve Gospe od Poja bilo je ukupno 85 mrtvacu. Posljednja osoba koja je pokopana u starom groblju Sv. Križa bila je Frana Gavrančić pok. Petra 18. srpnja.

Tadašnji blatski načelnik Ostojić, u jeku najveće epidemije u mjesecu svibnju, raspisuje natječaj za izgradnju novoga groblja da primiri narod, budući je doznao da u Blato dolazi C. K. kotarski liječnik dr. Alfons Boara.

Prigodom odabira izvođača radova, došlo je do raznih smicalica i špekulacija. Blatsko općinsko vijeće je naredilo Općinskom upraviteljstvu, da pozove sve mjesne zidare da iskažu svoje pismene ponude za radove, te da se s onima, koji ponude najpovoljniju cijenu sklopi pogodba, koju treba podnijeti Općinskom vijeću na potvrdu. Međutim, Općinsko upraviteljstvo nije pozvalo ni jednog blatskog poduzetnika, već je dva dana prije same sjednice Općinskog vijeća, sklopilo pogodbu s osobom sebi pouzdanom. Kada su to doznali blatski zidari, odmah su poslali svoju ponudu za 1000 kruna jeftinije. Međutim, dogodio ne obrat u Općinskom vijeću. Ono je napustilo svoje ranije stavove i odobrilo raniju pogodbu Općinskog upraviteljstva. Do toga je došlo radi same podjele u Općinskom vijeću. Naime, nekoliko općinskih vijećnika uputilo je utok (žalbu) Zemaljskom odboru u Zadru, tražeći poništenje odluke Općinskog vijeća.

Budući su radovi oko izgradnje novoga groblja dobro napredovali, u veljači 1905. godine (10.II.) u Blato stiže kotarski liječnik iz Korčule dr. Boara u pregled radova, izjavivši tom prigodom da će 15. veljače biti donijeta dozvola za ukapanje mrtvih u novom groblju. Stvarno, rečenog datuma, stigla je dozvola Kotarskog poglavarstva br. 1287 i to privremena, uz uvjet da se nastavi još nedovršena gradnja u smislu zdravstveno-redarstvenih propisa. Do tada je bilo završeno 60 općinskih i 150 privatnih grobnica. Posljednji mrtvac

koji je ukopan na groblju oko crkve Gospe od Poja bio je Alfred Campobassi Aleksandrov, mladić od 19 godina, rodom iz Senigallia u Italiji, koji je bio mornar na talijanskom brodu Annunziata Luigia, kojim je zapovijedao Dominik Pompei pok. Severija iz Italije. Pri pokušaju povoljnog sidrenja u Karbunima (zaselak na južnoj obali Korčule, primorski dio naselja Blato. U Karbunima se nalazi luka i uvala) pao je u more i utopio se. Prva ukopana u novo blatsko groblje je bila Mara Andrijić (74 god.). Korčulanski kotarski liječnik dr. Boara je još u dva navrata posjetio Blato (9. lipnja i 1. rujna) radi nadzora dovršenja groblja.

Dana 5. studenoga 1905. godine u Blato stiže dubrovački biskup dr. Josip Marčelić, te je nakon mise u crkvi Matici, s mnoštvo naroda krenuo u procesiji put novoga groblja, koje je tom prigodom blagoslovio zajedno a kapelom.

U veljači, godine 1908., uz nazočnost novoga kotarskoga liječnika dr. Šime Ljubića (bivšeg općinskog liječnika u Veloj Luci), općinskih liječnika Blata dr. Mate Tuškana i dr. Vlaha Arnerija, prenijeti su posmrtni ostaci iz privremenog groblja oko crkve Gospe od Poja u novo blatsko groblje.¹⁰

Napomena

Ovaj rad predstavlja prošireno moje izlaganje na obilježavanju 100-te obljetnice izgradnje novoga groblja (1905.-2005.) u Blatu, prilagođeno za tiskanje u časopisu.

¹⁰ dr. Nikola Bačić, Blatsko zdravstvo kroz vjekove, Split 2004., 98,100,101.

BLATO – THE OLD AND THE NEW CEMETERY OF THE HOLY CROSS

ABSTRACT

In this paper, the author presents the history of the cemetery and the church of St Cross in Blato, with a review of the results of the archaeological research conducted in 2004. He discusses the new hygiene and health measures regarding the ban of burials in and around churches (which was a custom in the Middle Ages), and the need to build cemeteries outside the inhabited area, which was prescribed by the Franco-Austrian authorities at the beginning of the 19th century. Since burials in the cemetery of St Cross continued throughout the entire 19th century, it became too crowded. Due to the expansion of Blato, the cemetery had almost become its centre, because of which further burials were banned. For these reasons, at the beginning of the 20th century (1904/1905), a new cemetery was built on top of Veli Učijak, where the church of St Vitus was located. Bishop Marko Kalogjera of Split, born in Blato, was buried here in 1888.

KEY WORDS: *the old cemetery of St Cross, the new cemetery of St Vitus, Tišji humac*